

تأثیر ادبیات بر نقوش سفالینه های اوایل دوره اسلامی ایران

*
آذر موخواه

چکیده: با نگاهی به سفالینه های منقوش بجا مانده از ادوار اولیه اسلامی در می یابیم نقوش به کار رفته، تأثیراتی از ادبیات قبل از اسلام و اسلامی را دارا می باشند نقوش رایج بکار رفته در آثار سفالی با مضمون ادبی در دو حیطه تأثیر ادبیات در قالب متن نوشته، و همچنین تصویر صورت گرفته است. در ابتدا هنرمندان از انواع خطوط کوفی جهت نقش آفرینی بر ظروف بهره می بردند، هنرمند مسلمان در تزئین و استفاده از خط غیر از جنبه زیبایی، جنبه متعالی کاربرد خط را که همانا پیام رسانی بود را نیز مد نظر قرار داده است. گاهی ذوق شعری هنرمند بر حاشیه ظروف خودنمایی می نمود. با این اوصاف در می یابیم که هنرمندان تا چه حد به ادبیات زمان و تأثیرگذاری آن بر عوام توجه داشته اند. در بین نقوش و نگاره های سفالینه ها ارتباط بسیار نزدیک و تنگاتنگی از جهت مضمون و تصویر مشاهده می شود که می تواند نشان از ارتباط هنرمندان سفالگر با نگارگران داشته باشد. می توان گفت اکثر سفالینه ها با مضمون ادبی، فاقد نوشته و اشعاری مرتبط در بیان توضیح نقوش می باشند. در این مبحث سعی شده به طور مختصر به بیان تاریخچه ای کوتاه از سر منشاء تأثیر نقوش با عناوین ادبی بر روی آثار سفالی اوایل اسلام با تأثیرپذیری از هنر قبل از اسلام پرداخته شود، در ضمن در برخی موارد چگونگی تأثیر تکنیک های فنی در پیشبرد کیفیت و کمیت آثار مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: ادبیات ایران، سفالینه (دوره اسلامی)، خطوط تزئینی

◆ مقدمه

تمتایز می سازد. همچنین مشاهده و اظهار نظر در باره این تأثیر چه بصورت خط و چه به صورت تصویرگری باید از چند نقطه نظر مورد دقت قرار گیرد. زیرا گاه با مشاهده یک قطعه سفالینه حامل خط، لزوماً به معنی جنبه تزئین و بصری ادبیات به آن نمی باشد و ممکن است جنبه انتقال اطلاعات نیز داشته و گاه نیز بدون درک مفهوم، خطوط فقط به منظور تزئین حواشی ظروف بکار رفته باشد (مثل ظروف سفالی نیشابور که دارای موتیف هایی از رستم و تکرار یک حرف یا کلمه می باشند. هنرمند سفالگر در تزئین ظروف سفالی یا کتیبه ها از خط و خوشنویسی با مضمون اشعار شاعران بزرگ دوره خود یا پیشین استفاده برده و علاوه بر جنبه زیبایی، اطلاع رسانی را نیز مد نظر قرار داده است و یا به ندرت با این پدیده مواجه می شویم که شعر حواشی سفالینه ها اشعاری باشند که از چشمه ذوق خود هنرمند جوشیده است و متعلق به هیچ شاعر بلند آوازه ای نباشد. گاهی در یک ظرف تصویر ارایه شده با متن نوشته حواشی ظرف در ارتباط بوده و یا ارتباطی مشاهده نمی شود. رسیدن به این گونه مسایل و ارایه مصداق های عینی آن، بخشی است که در این مقاله به آن خواهیم پرداخت. در این

سفالگری ایران جزو کهن ترین هنرهای تزئینی - کاربردی می باشد، با ورود اسلام و پی ریزی قوانین و شرایع دینی، هنرمندان به دنبال گرویدن به دین مبین تغییرات و تدابیر قابل محسوسی در چگونگی ایجاد نقوش بر روی ظروف و سفالینه ها ایجاد نموده، و یکی از ابداعات بی نظیر آنها تزئین ظروف با استفاده از خط بوده است. مطالعه نقوش سفالینه ها گاه تا آن حد مهم است که می توان سیر تکوین و تکامل فن هنر یک تمدن را در گذر زمان مطالعه کرد. با بررسی آثار سفالی که علاوه بر نقوش، اشعار را نیز شامل می شده است می توان نام بزرگان و ادیبان را در لابلای تزئینات زیبای ظروف دیده و به وجود ایشان واقف شد. در بین تزئینات به کار رفته در ظروف، ما با مواردی رو به رو می شویم که در این مقاله به آن اشاراتی کوتاه شده است. به کرات می توان گفت ادبیات در قالب متن نوشته تزئینی (خوشنویسی) و تصویر گری متن ادبی بر روی نقوش سفال ها تأثیر گذاشته است، تقدم و تاخر این دو گونه در مناطق مختلف با یکدیگر متفاوت است و در شهرهای مختلف خصوصیتی را داراست که آن را از دیگر مناطق

* کارشناس ارشد پژوهش هنر دانشگاه شاهد

◆ فهرست منابع

- ۱- پاکباز، روئین، نقاشی ایران از دیر باز تا امروز، زرین و سیمین، تهران، ۱۳۸۵.
- ۲- پوپ، آرتور اپهام، سیر و صور نقاشی ایران، یعقوب آژند، مولی، تهران، ۱۳۷۸.
- ۳- پورتر، وینتیا، کاشی‌های اسلامی (۱)، شایسته‌فر، مهناز، انتشارات موسسه مطالعات هنر اسلامی، تهران، چ اول، ۱۳۸۱.
- ۴- توحیدی، فائق، فن و هنر سفالگری، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۷۹.
- ۵- رفیعی، لایلا، سفال ایران از دوران پیش از تاریخ تا عصر حاضر، یساولی، چ اول، تهران ۱۳۷۷.
- ۶- شریف زاده، عبدالمجید، تاریخ هنر نگارگری، چ اول، انتشارات فرهنگی- هنری کمال هنر، تهران، ۱۳۸۳.
- ۷- قوچانی، عبدالله، سفالینه‌های زرین فام و نقاشی شده زیر لعاب، مجله باستان‌شناسی، سال اول، شماره دوم، بهار و تابستان ۱۳۶۶، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۸- قوچانی، عبدالله، اشعار فارسی روی کاشی‌های تخت سلیمان، چ اول، مرکز نشر دانشگاهی، تهران ۱۳۷۱.
- ۹- کامبخش فرد، سیف‌الله، سفال و سفالگری در ایران، ققنوس، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۰- کیانی، محمد یوسف، کریمی، فاطمه، هنر سفال و سفالگری در ایران، وزارت ارشاد اسلامی، چ اول، ۱۳۶۴.

◆ فهرست منابع تصاویر

- ۱- کیانی، محمد یوسف، کریمی، فاطمه، هنر سفال و سفالگری در ایران، وزارت ارشاد اسلامی، چ اول، ۲۷، ۱۳۶۴.
- ۲- کلیم کایت، هانس یواخیم، ابوالقاسم اسماعیل پور، چ اول، نشر اسطوره، تهران، ۱۳۸۴، ۱۶۰.
3. Pope, Upham Arthur (ed), **A survey of Persian Art pottery and faience**, from prehistoric times to the present, Phyllis Ackerman (Assistanted), volume IX, soroush press, Tehran.1930, 633
- ۴- دوری، کارل. جی، هنر اسلامی (معماری، کاشی کاری، فلزکاری، بافندگی، نقاشی)، رضا بصیری، یساولی، خرداد ۱۳۶۳، ۹۳.
- ۵- کیانی، محمد یوسف، کریمی، فاطمه، هنر سفال و سفالگری در ایران، وزارت ارشاد اسلامی، چ اول، ۲۰، ۱۳۶۴.
- ۶- دوری، کارل. جی، هنر اسلامی (معماری، کاشی کاری، فلزکاری، بافندگی، نقاشی)، رضا بصیری، یساولی، خرداد ۱۳۶۳، ۹۳.
7. Pope, u. a., **Asurvey of persian art**, volume IX, manafizadeh, group. Tehran

تزیینات بکار نمی‌رفت، اما به مرور زمان تصویر انسان نیز بصورت تجریدی در کنار دیگر نقوش قرار گرفت. هنرمندان خلاقیت خود را در کاربرد خط و خوشنویسی بر آثار نشان دادند: بدین ترتیب حواشی ظروف و کتیبه‌های بناها با انواع خطوط کوفی ساده و تزیینی ... و بعدها انواع خطوط ثلث، نسخ، تعلیق، نستعلیق تزیین شد در آغاز هنرمند ایرانی که در پی زیبایی و آفرینش زیبایی بود، چندان در قید و بند کاربردی بودن نوشته و معنا دار بودن خطوط نبود و به همین دلیل در برخی آثار مربوط به نیشابور می‌بینیم هنرمند یک حرف کوفی را انتخاب و در اطراف ظرف تکرار نموده است و اینگونه بشقاب یا کاسه سفالی را تزیین کرده است. با گذشت زمان و پیشرفت شعر و شاعری در ایران بخصوص دوران پر اهمیت سلجوقی و ایلخانی حاشیه اطراف کاشی‌های سناره‌ای شکل و ظروف سفالی با انواع خوشنویسی حاوی اشعار شاعران معروف و گمنام تزیین شد. لعاب زرین فام و مینایی به هنرمند این امکان را می‌داد که نقوش انسانی- گیاهی و حیوانی پر تفصیلی را به‌مراه نوشته در داخل این کاشی‌ها بتواند به تصویر بکشد. نگاهی به آثار مینایی و مقایسه آن با نگاره‌های دوره سلجوقی مشخص می‌کند، تا چه حد هنرمند از مضامین ادبی و نگاره‌های مکتوب جهت تصویرگری آثار سفالی اعم از، کاشی و ظروف بهره برده است. در بیشتر آثار مصور سفالی تأثیر نقاشی مانوی و سلجوقی در چهره‌هایی با چشمان بادامی و لبان کوچک و گیسوانی پریشان بر شانه و هاله‌ی اطراف سر قابل رویت است. احتمالاً ویژگی‌های مذکور جزء معیارهای زیبایی بوده و از جانب شعرا در وصف زیبا رویان بکار می‌رفته است. با این که برخی مضامین ادبی- تصویری از دوره ساسانی گرفته شده بود، اما هنرمندان هر دوره در تصویرگری نقوش، ظاهر و پوشش زمان معاصر خود را بر آن اعمال نموده است. در بیان ارتباط تصویر و نوشته (بر زمینه کاشی و ظرف) باید گفت: گاهی نوشته با تصویر ارتباط داشته، بعنوان مثال حاشیه کاشی دارای اشعاری عاشقانه بوده، و زمینه کاشی حاوی تصویر دو زوج بود. گاهی نیز ارتباط منطقی بین اشعار حاشیه کاشی و ظرف با تصویر مندرج در آن دیده نمی‌شد. بدین صورت که داخل ظرف تصویر حیوان و گیاه بوده، و حاشیه دارای متنی از اشعار حماسی فردوسی بود. با یک نتیجه‌گیری کلی میتوان دریافت که ارتباط کامل معنایی بین تصویر و نوشته وجود نداشته است. گاهی نیز هنرمند در مصور ساختن متون ادبی بر سفالینه‌ها، فقط به تصویرگری صرف پرداخته و هیچ اثری از وجود خوشنویسی در حوالی ظرف به چشم نمی‌خورد.

- ۱۴- قوچانی، عبدالله، اشعار فارسی روی کاشی های تخت سلیمان قرن ۷ه.ق، چ اول، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱، ۵.
- ۱۵- خلیلی، ناصر، سفال اسلامی، ج ۷، نشر کارنگ، ۱۳۸۴، ۱۸۸.
- ۱۶- واتسون، آلبور، سفال زرین فام ایرانی، شکوه ذاکری، چ اول، سروش، تهران، ۱۳۸۲، ۱۷۰.
17. tilden, jill, **asian art the second hali annual**, hali publication, 1995, 693.
- ۱۸- داوودی، نادر، آثار ایران در موزه متروپولیتن، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۸۱، ۶۲.
- ۱۹- اشرفی، م.م، همگامی نقاشی با ادبیات در ایران از سده ۶ تا ۱۱ ه.ق، رویین پاکباز، چ اول، نگاه، ۱۳۶۷، ۴۳.
20. tilden, jill, **asian art the second hali annual**, hali publication, 1995, 147.
- ۸- کیانی، محمد یوسف، کریمی، فاطمه، هنر سفال و سفالگری در ایران، وزارت ارشاد اسلامی، چ اول، ۲۷، ۱۳۶۴.
- ۹- همان، ص ۲۷.
- ۱۰- اتینگهاوزن، ریچارد، گرابر، الگ، هنر و معماری اسلامی (۱) ۶۵۰-۱۲۵۰، یعقوب آژند، چ چهارم، سمت، تهران، ۱۳۸۳، ۵۷۳.
11. Pope, Upham Arthur (ed), **A survey of Persian Art**, pottery and faience, from prehistoric times to the present, Phyllis Ackerman (Assistanted), volume IX, soroush press, Tehran. 1930, 651.
- ۱۲- کیانی، محمد یوسف، پیشینه سفال و سفالگری در ایران، نسیم دانش، تهران، ۱۳۷۹، ۱۹۳.
13. Pope, Upham Arthur (ed), **A survey of Persian Art**, pottery and faience, from prehistoric times to the present, Phyllis Ackerman (Assistanted), volume IX, soroush press, Tehran. 1930, 691.

Effect of literature on the potteries images Islamic period of Iran

Azar Moukhah

M.A. in research in art, Shahed University

Conies remain from Islamic early periods, we understand pliable images to pre-Islamic and Islamic literatures. Common images that were used in potteries with literal content accomplish in two domains of literature text and picture. Artist at first used several Kuophi hand-writing for writing on potteries. Muslim artist not only considers the exalted aspect use of calligraphy that was getting message, but considers calligraphy in make up without aesthetically aspect. Sometimes poem of artist was manifested on margin of potteries. Therefore we understand that artist has attended to moment literature and its effect on people. There is relation content and image between paints and potteries through pottery image that show relation pottery artist with painters. Almost of potteries with literal content have not contact and poems for explain images. In this subject pay to shortly of origin to images effect with literal contents on Islamic primary pottery effect with effects from art before Islam. It is important to say that how technical affects on quality and quantity of works that will manifest in this context.

Keywords: Literature of Iran- Pottery (period of Islamic)-Calligraphy.

Interaction of "Art Deco" and "Bauhaus" Pottery with social factors and identifiers of earthenware from other samples

Mahzad Sabery Bidgoly

Candidate of M.A. in research in art, AL-Zahra University

Dr. Zahra Rahbarnia

Assitant professor, member of academic board of AL-Zahra University

"Art Deco" style, as well as "Bauhaus" style, their pottery and features have specifications which are significant regarding to their great differences despite being contemporary and having common origin and the comparison of these two styles pottery and the influence of social factors on them, are necessary for identifying these earthenware from other samples, despite the importance of interaction between this art and social factors.

Collecting and writing the subject matters in this research, is done by library way and visual reading; It's worth mentioning that "Bauhaus" book (1386) is the only persian source in this field, so compilation of histories and styles' features, are derived from latin source. In addition to the reading of written sources, visual reading has also helped in comparing potteries.

Studying and observing the pottery styles in these two schools, demonstrates that the difference between these two styles has been related to decoration, design and is much more than their similarities. The two styles are related to the same time limit and use the same material, but have a bilateral effect with the environment, and the governing philsophy of each style affects the form or decoration of earthenware even in subsequent eras.

Keywords: Art Deco, Bauhaus, Pottery, Social factors

